“Involta” Ilmiy Jurnali

Vebsayt: https://involta.uz/

XALQARO XUSUSIY HUQUQDA NIKOH SHARTNOMASI

Hasanov M

Xalqaro xususiy huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti 4-kurs talabasi

mashrabhasanov94@gmail.com

Annotation: This article reveals the characteristics of this legal institution for various reasons, based on a brief history of the marriage contract and an analysis of the legal regulation of the terms of the marriage contract in individual foreign countries. At the same time, on the basis of the legislation of foreign countries, the analysis of conflicts between spouses complicated by a foreign element, arising in the regulation of property and personal non-property relations established by the marriage contract, was included in the national legislation.

Annotatsiya: Ushbu maqolada nikoh sharnomasining qisqacha tarixi hamda alohida xorijiy mamlakatlarda nikoh shartnomasini tuzish shartlarini huquqiy tartibga solish tahlili asosida turli sabablarga ko'ra ushbu huquqiy institutning xususiyatlari ochib beriladi. Shu bilan bir qatorda xorijiy mamlakatlar qonunchiligi asosida chel el elementi bilan murakkablashgan er-xotinlar o`rtasidagi, nikoh shartnomasi normalarida belgilangan mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga solishda vujudga keladigan kollizialarni milliy qonunchilikda mazkur

munosabatlarni tartibga solish bo`yicha kollizion normalarni kiritish masalasida tahlillar amalga oshirilgan.

Kalit so`zlar: nikoh shartnomasi, mulkiy munosabatlar, shaxsiy nomulkiy munosabatlar.

Nikoh shartnomalarini tuzish tarixi ming yilliklarga borib taqaladi. Qadimgi Rim va Yunonistonda oila qurayotgan shaxslar eng avvalo, o'zlarining mulkiy munosabatlarini qanday bo'lishligi hamda kelajakda birgalikda orttirilgan mulkni meros qoldirish bilan bog'liq masalalar to'g'risida kelishuvlar imzolaganlar. Ushbu holat xristianlik yuzaga kelgunga qadar amalda bo'lib kelgan. Keyingi davrlarda nikohga kiruvchilar o'rtasidagi “muqaddas ittifoq” faqat cherkov tomonidan rasmiylashtirilgan va tartibga solingan. Nikoh shartnomasi - bu er-xotinlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi shartnoma. Nikoh shartnomasini tuzishning an'anaviy maqsadi oilaviy hayotning mulk va bolalar kabi sohalarida muammolarni hal qilishdir.

1932-yilda Mug' tog'idan topilgan nodir hujjatlar majmuasi orasidagi VII-VIII asrlarda tuzilgan nikoh guvohnomasi bizning Markaziy Osiyoda ham nikoh shartnomasini tuzish amaliyoti ming yillar oldin mavjud bo'lganligidan dalolat beradi. Xususan, mazkur bitimda oila va nikoh shartlari, oilaviy mulkiy munosabatlar, nikohlanayotgan shaxslarning o'zaro va har birining ikkala tomon qarindoshlari bilan munosabatlari, ayniqsa, kuyovning kelin qarindoshlari oldidagi majburiyatlari haqida qimmatli tarixiy ma'lumotlar bor. Hujjatda Uttegin ismli turk yigit bilan Dug'duncha ismli (Chata laqabli) so'g'd ayoli o'rtasida tuzilgan nikoh qayd qilingan. Bitimga asosan Uttegin sevimli va ardoqli xotin sifatida uni qabul qilib, oziq-ovqat, kiyim-kechak, zebu ziynat bilan ta'minlashi va hurmat-izzat qilishi lozim edi. O'z o'rnida Dug'duncha ham Utteginni sevimli va ardoqli er sifatida tutishi, uning baxtli turmushi haqida qayg'urishi va uning buyruqlarini qonun kabi bajarishi lozim edi.

Yevropada nikohni rasmiylashtirish institutining qayta tiklanishi XVIII asrning oxirlari va XIX asrning boshlariga to'g'ri keladi. Aynan ushbu davrda qit'ada bozor munosabatlarining rivojlanishi ushbu institutning qayta tiklanishida muhim rol o'ynadi. Ta'kidlash joizki, bugungi kunga kelib, dunyoning ko'pgina rivojlangan mamlakatlarida oila qurayotgan shaxslar o'rtasida nikoh shartnomasini tuzish amaliyoti keng tarqalgan.

Keyingi davrlarda nikoh shartnomasi chet mamlakatlarda keng tarqalmoqda. Qonunchilik bo'yicha umumiy shartnomalarga qo'yilgan talablar: nikoh tuzish tartibi, uning haqiqiy sanalish shartlari, nikohdan ajrashganda er-xotinning zararni undirish shartlari kabilar belgilanadi. Bulardan tashqari oilada mulkni kim boshqarishi ham shartnomada belgilanishi mumkin. Fransiyada er-xotinning mulkni boshqarishida er ushbu mulkni boshqara oladi, lekin xotinning roziligisiz muhim shartnoma yoki bitimlarni tuza olmaydi. Argentina, Braziliya va Ispaniya kabi davlatlarda mol-mulkni boshqarishda erning roli birmuncha yuqoridir.

Hozirgi vaqtda xorij fuqarolari ishtirokidagi nikoh-oila munosabatlari keng tarqalmoqda. Shu munosabat bilan, ko'pincha turmush o'rtoqlarning turli davlatlarning fuqarolari ekanligi va shunga mos ravishda ularning shaxsiy nomulkiy va mulkiy munosabatlari tegishli mamlakat qonunchiligi bilan tartibga solinishi bilan bog'liq muammolar paydo bo'ladi. Shuning uchun nikoh shartnomasining ayrim jihatlarini o'rganish juda dolzarbdir. Yevropa mamlakatlarida ushbu institut ancha uzoq davom etgan qo'llash amaliyotiga ega, O‘zbekistonda esa 1998-yilda Oila kodeksining qabul qilinishi bilan nisbatan yaqinda paydo bo'lgan va keng tarqalmagan. Mazkur kodeksda chel el elementi bilan murakkablashgan nikoh shartnomasidagi mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlar to`g`risida biror bir norma belgilab qo`yilmagan. Bunda asosan chel el fuqarosi bilan nikohni tan olish kabi tor doira bilan cheklanib qolingan. Oila kodeksimizda nikoh shartnomasi bilan bog`liq chet el elementi bilan murakkablashgan munosabatlarning kollizion huquqiy tartibga solinmaganligi ko`plab muammolarga olib kelishi mumkin. Bunga misol qilib aytadigan bo`lsak, O`zbekiston fuqarosi Germaniya fuqarosi bilan nikoh

shartnomasi asosida er-xotinlik munosabatlariga kirishdi, ammo ular bir necha yildan keyin qonuniy ajrimni amalga oshirishdi. Er-xotinning mulki ham Germaniya hududida ham O`zbekiston hududida bor. Mazkur vaziyatda mol-mulkni taqsimlashda ularga O`zbekiston qonunchiligi hech qanday huquqiy asos topib, kollizion masalani yechib bera olmaydi. Bu kabi muammolar hozirgi kunda ko`paymoqda va buning sababi fuqarolarimiz o`rtasidagi immigratsiya jarayonining yaqin 10-15-yil ichida jadal suratlarda ortib borayotganidir.

Nikoh shartnomasining munozarali tomonlarini tartibga soluvchi bir nechta xalqaro konvensiyalar mavjud (Gaaga konvensiyasi, Yevropa Ittifoqining "Yurisdiksiya, amaldagi qonunchilik, nikohning mulkiy rejimlari masalalari bo'yicha qarorlarni tan olish va ijro etish to'g'risida" gi qonuni). Biroq, nikoh shartnomasi bo'yicha kollizion qonunlar qoidalarini o`zaro muvofiqlashtirish, turli xil qonunlarga ega bo'lgan alohida mamlakatlar uchun umumiy huquqiy tartibga solishni topish istagini amalga oshirish sifatida shubhasiz qiziqish uyg'otadi. Birinchi navbatda, 1978-yil 14-martdagi Er-xotinlarning mulkiy rejimiga nisbatan qo‘llaniladigan huquq to‘g‘risidagi Gaaga konvensiyasi e’tiborga loyiqdir.

Gaaga konvensiyasi er-xotinning mulkiy rejimlariga nisbatan qo'llaniladigan qonunlarni belgilaydi va er-xotinlar o'rtasidagi aliment bo'yicha majburiyatlarga taalluqli emas; omon qolgan turmush o'rtoqlarning merosxo'rligiga oid huquqlar va er-xotinlarning huquqiy layoqati bilan bog'liq masalalar. Konvensiyaning 3-moddasiga ko'ra, er-xotinning mulkiy rejimi nikohdan oldin turmush o'rtoqlar tomonidan tanlangan ichki qonunlar bilan tartibga solinadi. Ushbu konvensiya amaldagi qonunni tanlashda irodaning avtonomligi tamoyilidan foydalanadi. Er-xotinlar quyidagi variantlardan kelib chiqib, o'zlarining mulkiy rejimiga tegishli qonunni mustaqil ravishda tanlashlari mumkin:

1) er-xotindan biri fuqarosi bo'lgan har qanday davlatning qonuni;
2) turmush o'rtoqlardan biri doimiy yashash joyiga ega bo'lgan davlat qonuni;
3) turmush o'rtoqlardan biri nikohdan keyin yangi doimiy yashash joyiga ega bo'lgan davlat qonuni.

Er-xotinlar tomonidan belgilanadigan qonun barcha mol-mulkka, ham ko'char, ham ko'chmas mulkka nisbatan qo'llaniladi, lekin shu bilan birga, turmush o'rtoqlar barcha yoki bir nechta ko'chmas mulkka nisbatan ushbu mulk joylashgan davlat qonunini belgilashlari mumkin. Agar turmush o'rtoqlar amaldagi qonunni tanlamagan bo'lsalar, konvensiyaning nizolik qoidalari qo'llaniladi. Asosiy ziddiyat majburiy bo'lgan nikohdan keyin turmush o'rtoqlarning yashash joyi bo'lib, muayyan hollarda fuqaroligidagi mamlakat qonunini qo'llash imkoniyatini istisno qilmaydi.

Aytish joizki, Yevropa Komissiyasi tomonidan “Yurisdiksiya, amaldagi qonunchilik, er-xotinning mulki rejimi to‘g‘risidagi ishlar bo‘yicha qarorlarni tan olish va ijro etish to‘g‘risida”gi Nizom loyihasi 2011-yil 16-martda taqdim etilgan. Loyihaning ko'lami er-xotinning mulkiy munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan bo'lib, aliment majburiyatlari, meros huquqi va boshqalar bilan bog'liq masalalarni tartibga solmaydi. 1978-yilgi Gaaga konvensiyasidan farqli o'laroq, loyiha mulk rejimining birligidan, uni ko'char va ko'chmasga ajratmasdan kelib chiqadi. Loyihaning kollizion qoidalari, uning joylashgan joyidan qat'i nazar, turmush o'rtoqlarning barcha mulkiga nisbatan qo'llaniladi. Loyihaga ko'ra, mulk rejimi deganda qoidalar tushuniladi, er-xotinlar, er-xotinlar va uchinchi shaxslar o'rtasidagi umumiy mulkka oid munosabatlarni tartibga solish. Nikoh shartnomasi – deganda, er-xotinlar o'zaro va uchinchi shaxslar o'rtasidagi mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi har qanday bitim tushuniladi.

Jahon amaliyotida nikoh shartnomasi instituti bir qator xususiyatlarga ega bo'lib, uning o'xshashligini va huquqiy tartibga solishdan farqlarini aks ettiradi. Germaniya Fuqarolik Kodeksiga (1410-modda) ko'ra, nikoh shartnomasi yozma shaklda ikkala tomon va notariusning shaxsan ishtirokida tuziladi. Bu nikohni ro'yxatdan o'tkazishdan oldin ham, nikohning istalgan vaqtida ham tuzilishi mumkin. Shartnomaning maqsadi sheriklarning mulkiy munosabatlarini tartibga solishdan iborat bo'lib, u, xususan, nikohdan keyin mulkni bekor qilish yoki o'zgartirish

huquqini o'z ichiga oladi (1408-modda). Qonun chiqaruvchi er-xotinlarga nikoh shartnomasini tuzish uchun deyarli to'liq erkinlik beradi.

Germaniya qonunchiligiga ko'ra, nikoh shartnomasida mulkiy jamoaga tegishli bitimlar ko'zda tutilishi mumkin; qonun hujjatlarida mavjud bo'lgan ayrim qoidalarni o'zgartirish imkoniyati, masalan, turmush o'rtoqlardan biriga mulkni boshqarish huquqini berish; nikoh buzilganidan keyin ta'minot bilan bog'liq majburiyatlarni tartibga solish; muddatlarni tartibga solish, yuzaga kelish shartlari va boshqalar.

Shunday qilib, nikoh shartnomasi institutini huquqiy tartibga solishning jahon amaliyotida yuqorida aytilganlarga asoslanib, tartibga solish predmetiga tegishli shart-sharoitlarga qarab quyidagi turlarni ajratish mumkin:

1) nikoh shartnomasi, bu orqali faqat mulkiy munosabatlar tartibga solinadi (Rossiya, Germaniya, O‘zbekiston);

2) nikoh shartnomasi, bu orqali mulkiy munosabatlar va shaxsiy nomulkiy munosabatlar tartibga solinadi (Frantsiya, AQSH).

Ushbu turlarga shartli bo'linish to'g'ridan-to'g'ri xalqaro xususiy huquqda ushbu institutning xususiyatlarini belgilaydigan davlatlarda huquqiy tartibga solishning ustuvor xususiyatlariga bog'liq.

Turli mamlakatlarda nikoh shartnomasini tuzish shartlarini huquqiy tartibga solish tahlili turli sabablarga ko'ra ushbu huquqiy institutning xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Bir qator davlatlarning ichki qonunchiligi nikoh shartnomasiga er-xotinlar o'rtasidagi mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi shartlarni kiritish imkoniyatini istisno qilmaydi. Bizning Oila kodeksimizning VIII bo`limiga ham chel el elementi bilan murakkablashgan nikoh shartnomasidagi kollizion normalar, ya'ni chet el elementi bilan murakkabashgan oila munosabalarini tartibga solishda qaysi mamlakat qonunchiligi qo'llanilishini ko'rsatuvchi normalar kiritib amaliyotga joriy qilinsa, mazkur doiradagi o`z yechimini topmayotgan muammolar bartaraf etilgan bo`lar edi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. https://lex.uz/docs/-104720
2. N.I. Piscunova. Legal regulation of a marriage agreement in international private law
3. Конвенция о праве, применимом к режимам собственности супругов 1978 г. (Гаага, 14 марта 1978 г.) // Международное частное право: сборник документов. М., 1997. С. 694–699
4. Proposal for a Council Regulation of 16 of March 2011 on Jurisdiction, Applicable Law and the Recognition and Enforcement of Decisions in Matters of Matrimonial Property Regimes // COM(2011) 126 final.2011/0059(CNS).
5. Германское гражданское уложение от 18 августа 1896 г. URL: http://constitutions.ru (дата обращения: 25.06.2015).
6. Звенигородская А.Ф. Смешанные договоры в семейном праве // Нотариус. 2011. № 4. С. 42.